

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОНИКНЕННЯ ДО ЖИТЛА
В ПОЗАСУДОВОМУ ПОРЯДКУ****LEGAL FOUNDATIONS OF PENETRATION INTO HOUSING
IN THE EXTRAJUDICIAL ORDER**

**Породько В.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія Служби безпеки України**

Стаття присвячена дослідженню правових засад законності тимчасового обмеження права на недоторканність житла, що відбувається в позасудовому порядку. Проникнення до житла особи без попереднього отримання вмотивованого рішення суду зумовлене необхідністю захисту більш значимих цінностей та невідкладним характером таких заходів, коли зволікання є неприпустимим. Конституція України допускає такий порядок у виняткових випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей, майна або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

У роботі з'ясовано, що зазначені підстави можуть виникати в процесі реалізації кримінально-процесуальних або цивільних правовідносин. Автором проаналізовано норми чинного законодавства, що розкривають зміст підстав проникнення до житла особи у позасудовому порядку, визначають умови правомірності такого проникнення та регламентують правовий механізм проведення правообмежувальних заходів. У процесі дослідження акцентовано на законодавчих неузгодженостях і прогалинах у правовому регулюванні цього питання. Наголошено, що, попри вичерпний характер наведеного Конституцією України переліку випадків, за яких допускається позасудове проникнення до житла, низка положень галузевих нормативно-правових актів містить формулювання норм, що дає змогу ширше тлумачити підстави та умови проникнення до житла порівняно з конституційними.

Встановлено, що розбіжності в регламентації або відсутність чіткого порядку здійснення проникнення до житла без вмотивованого рішення суду у вітчизняному законодавстві можуть призводити до порушення принципу недоторканності житла в практичному правозастосуванні. У зв'язку з цим обґрунтовано висновок щодо необхідності вдосконалення правового регулювання несанкціонованого проникнення до житла шляхом включення до нової редакції Житлового кодексу України загальних правових засад тимчасового обмеження недоторканності житла в позасудовому порядку як основи для дотримання відповідного конституційного принципу в різних галузях права.

Ключові слова: конституційне право людини на недоторканність житла, охорона особистого життя, тимчасові обмеження прав, проникнення до житла.

The article is devoted to the study of the legal foundations of the legality of the temporary restriction of the right to inviolability of the home, which occurs in the extrajudicial order. Penetration into a person's housing without prior obtaining of a reasoned court decision is due to the need to protect more significant values and the urgent nature of such measures when procrastination is unacceptable. The Constitution of Ukraine allows such an order in exceptional cases related to saving people's lives, saving property, or directly prosecuting persons suspected of committing a crime.

It is found out in the article that the specified bases can arise in the course of realization of criminal-procedural legal relations or civil legal relations. The author analyzes the norms of current legislation, which disclose the content of the grounds for penetration into a person's housing in the extrajudicial order, determine the conditions of legality of such penetration and regulate the legal mechanism of restrictive measures. The study focuses on existing legislative inconsistencies and gaps in the legal regulation of this issue. It is emphasized that despite the exhaustive nature of the list of grounds in which extrajudicial penetration into housing is allowed by the Constitution of Ukraine, a number of provisions of sectoral regulations contain the wording of norms that allows a broader interpretation of the grounds and conditions of penetration into housing compared to constitutional.

It is established that differences in regulations or the lack of a clear procedure for penetration into housing without a reasoned court decision in domestic law can lead to a violation of the principle of inviolability of housing in practical law enforcement. In this regard, the conclusion on the need to improve the legal regulation of unauthorized entry into housing by including in the new version of the Housing Code of Ukraine general legal foundations of temporary restriction of inviolability of housing in the extrajudicial order as a basis for compliance with the relevant constitutional principle in various branches of law.

Key words: the constitutional human right to the inviolability of housing, protection of privacy, temporary restrictions of rights, penetration into housing.

Постановка проблеми. У забезпеченні свободи і незалежності фізичної особи важливу роль відіграє житло, яке захищає сферу її особистого життя від сторонніх вторгнень та дає змогу на власний розсуд визначати поведінку, не пов'язану відносинами з іншими членами суспільства. Особисте життя людини формується сукупністю особистих немайнових благ, що знаходять своє правове закріплення в особистих немайнових правах, до яких належить і право на недоторканність житла.

Проникнення до житла, як обмеження одного з основоположних прав людини і громадянина, потребує наявності виключних підстав, викликаних необхідністю захисту більш вагомих правоохоронюваних інтересів та чіткого правового механізму. Конституційна гарантія недоторканності житла ґрунтується на встановленні судового контролю за проникненням до нього та проведенням у ньому огляду чи обшуку. Так, ч. 2 ст. 30 Основного Закону України закріплена суть принципу недоторканності житла, за яким проникнення до житла, проведення в ньому огляду чи обшуку не допускається інакше як за вмотивованим рішенням суду [1]. Водночас частина третя зазначеної конституційної норми передбачає наявність винятків

у забезпеченні цього принципу, коли є можливим застосування іншого встановленого законом порядку.

Вітчизняне законодавство, яке регламентує процедуру судового контролю за проникненням до помешкання фізичної особи в межах кримінально-процесуальних, адміністративних та цивільних правовідносин, є доволі визначеним та дає змогу обґрунтовано й однаково застосовувати на практиці тимчасові обмеження права на недоторканність житла. Що ж стосується винятків, за яких допускається проникнення до житла без попереднього отримання рішення суду, то їх законодавче регулювання потребує наукового аналізу та коригування й уніфікації з огляду на довільну інтерпретацію положень Основного Закону України в цій сфері та неузгодженості умов правомірності заходів з їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень. У зв'язку з посиленням уваги до проблематики прав людини, їх гарантій, охорони та захисту, дотримання принципу недоторканності житла викликає значний інтерес правознавців. До різних аспектів недоторканності житла зверталися у своїх працях Л.Д. Воеводін, А.П. Горшенев, Л.А. Григорян, С.Ю. Ільченко, В.М. Корнуков, Л.О. Красавчикова, В.Т. Маляренко,

І.Л. Петрухін, Ф.М. Рудинський, І.Є. Фарбер, К.Г. Фетисенко та інші вчені. Водночас проблема правових засад обмеження права на недоторканність житла в позасудовому порядку не отримала належного наукового опрацювання і залишається актуальною.

Метою статті є розкриття змісту підстав для проникнення до житла в позасудовому порядку, виокремлення його правових засад, а також формування пропозицій щодо законодавчого закріплення механізму здійснення такого проникнення.

Виклад основного матеріалу. Житлове та цивільне законодавство України визначають поняття житла через його призначення для постійного або тимчасового проживання [2, ст. 6] або призначення й придатність для цього [3, ст. 379]. Наведені ознаки характеризують помешкання як особливий вид речі, майна, тобто предмет матеріального світу, що може задовольняти певні потреби людини. Натомість в аспекті недоторканності житло є засобом забезпечення людини захищеного від небажаного зовнішнього втручання простору, в якому вона перебуває повсякденно чи протягом певного часу. Як пояснив Європейський суд із прав людини, в цьому сенсі житло дає змогу гарантувати «право жити захищено від чужих очей настільки, наскільки ти цього захочеш» [4, с. 374]. Отже, як об'єкт особливих немайнових відносин, житло, насамперед, окреслює юридичні межі приватного життя громадян, які ч ньому проживають на законних підставах [5, с. 61]. Саме така цінність житла визначає конституційну гарантію його недоторканності та особливий порядок її тимчасового обмеження.

Ч. 3 ст. 30 Конституції України закріплено, що проникнення до житла особи, проведення в ньому огляду і обшуку без вмотивованого рішення суду допускається лише у випадках, що є невідкладними, і пов'язані або з врятуванням життя людей, або з врятуванням майна, або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину [1]. Перелік цих підстав є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає, але визначення їх поняття в національному законодавстві не наводиться. На практиці ж випадки врятування життя людей із проникненням до житла можуть мати місце в разі звільнення заручників або осіб, які незаконно позбавлені волі. Вони також трапляються під час техногенних аварій, пожеж, рятування хворих у нерухомому стані чи малолітніх дітей, покинутих замкненими у помешканні. Врятування майна з проникненням до житла характерне для ліквідації пошкоджень теплових, водопостачальних, газопостачальних і електромереж, а також газиння пожеж у квартирах чи житлових будинках. Проникнення до житла під час переслідування особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, відбувається під час затримання такої особи за наявності щодо неї рішення суду про застосування запобіжного заходу – взяття під варту, в тому числі і при її розшуку, або в процесі її затримання для доставлення до суду з метою розгляду питання про вибір запобіжного заходу, або затримання в порядку ч. 2 ст. 207 КПК України [6].

Усі зазначені підстави можуть виникати у процесі реалізації кримінально-процесуальних або цивільних правовідносин. Проникнення до житла в межах адміністративно-правових відносин або виконавчого провадження, пов'язаного з примусовим виселенням боржника, примусовим вселенням стягувача, усуненням перешкод у користуванні житлом, відібранням дитини, щодо якої є виконавчий документ, здійснюється виключно на підставі судового рішення, тобто під контролем, встановленим Конституцією України.

Проникнення до житла без вмотивованого рішення суду для врятування життя людей є правомірним за наявності низки умов. До них належать реальність загрози життю, неможливість її усунення без вжиття негайних дій із проникнення, обов'язковість застосування процесуаль-

них заходів під час здійснення останнього в межах кримінального провадження.

Саме негайне усунення загрози життю конкретних людей, а не будь-які інші обставини, з ними пов'язані, є в таких випадках підставою невідкладного несанкціонованого доступу до житла.

Врятування майна визнається підставою для обмеження права на недоторканність житла в позасудовому порядку здебільшого в екстремальних випадках природного чи техногенного характеру, які можуть призвести до його знищення або пошкодження, що виключає можливість використання за призначенням. Важливою умовою обґрунтованості таких заходів є цінність майна, його соціальна чи суспільна значимість або вартість, яка не має бути меншою за шкоду, що завдається самим проникненням. У межах кримінально-процесуальних відносин ця підстава може бути допустимою лише в разі визнання майна предметом злочинного посягання або наявності специфічного способу вчинення злочину: вибуху, підпалу. За окреслених обставин, якщо у житлі, де знаходиться таке майно, перебувають і люди, які не можуть самостійно залишити помешкання, вищевказані підстави є сукупними для несанкціонованого проникнення до житла.

З прийняттям в Україні нового кримінального процесуального законодавства більш чіткого виразу за своїм змістом набула і така підстава для проникнення до житла без вмотивованого рішення суду як безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Підозрюваним, відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, є особа, наділена процесуальним статусом [6], і її переслідування за логікою законодавчих положень у цій сфері можливе лише у двох випадках: коли виконується ухвала слідчого судді чи суду про дозвіл на її затримання з метою приводу для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, або коли щодо неї обрано запобіжний захід – тримання під вартою, але вона переходиться від органів досудового розслідування чи суду, або перебуває в розшуку. У контексті ч. 2 ст. 207 КПК України, яка регламентує законність затримання, правомірними також є дії кожного, хто затримав без ухвали слідчого судді чи суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст.ст. 482, 482-2 КПК України [6], під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення, безпосередньо після його вчинення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. Враховуючи відповідність положення цієї норми обмеженню, визначеному ч. 3 ст. 30 Основного Закону України, проникнення до житла під час такого переслідування має визнаватись правомірним.

Недоторканність житла як складник охорони особистих немайнових прав забезпечується системою особливих гарантій, встановлених нормами цивільного, адміністративного, кримінального та кримінального процесуального права. Серед них важливе місце посідають законодавчі приписи, що встановлюють порядок проникнення до житла без вмотивованого рішення суду. КПК України, передбачаючи у ч. 3 ст. 233 можливість для слідчого, дізнавача, прокурора увійти до житла особи до постановлення ухвали слідчого судді, обґрунтовує це право невідкладними випадками, пов'язаними із рятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Запорукою обґрунтованості цих дій є обов'язковість їх наступного невідкладного узгодження із слідчим суддею шляхом звернення з клопотанням про проведення обшуку і недопустимість встановлених внаслідок такого обшуку доказів та потреба у знищенні отриманої інформації в разі відмови в задоволенні клопотання слідчим суддею.

На жаль, практика розслідування кримінальних проваджень фіксує непоодинокі випадки проведення обшуків за відсутності вмотивованого рішення суду без підстав, закріплених у зазначеній нормі, а лише з відображенням

мети, визначеної ч. 1 ст. 234 КПК України, що є грубим порушенням як конституційного принципу недоторканності житла, так і положень кримінального процесуального законодавства.

Такий алгоритм проведення до постановлення ухвали слідчого судді КПК України передбачає у ч. 1 ст. 250 і для негласних слідчих (розшукових) дій, виділяючи як підстави для цього невідкладні випадки, пов'язані із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст.ст. 201, 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України. Але він не може поширюватися на регламентоване ст. 267 КПК України обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, оскільки викладена в ч. 1 цієї норми мета цієї дії явно виходить за межі підстав, закріплених Конституцією, сама дія не має невідкладного характеру, а ч. 4 норми, яка є спеціальною стосовно ст. 250, закріплює обов'язковість ухвали слідчого судді для її проведення. З огляду на те, що Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» у п. 7 ч. 1 ст. 8 пов'язує проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з безумовним дотриманням процедур, передбачених ст. 267 КПК України [7], проведення такого оперативно-розшукового заходу є можливим лише за наявності вмотивованого рішення суду.

У сфері цивільних правовідносин недоторканність житла регулюється ЦК України та нормативно-правовими актами, покликаними захищати громадську безпеку та інфраструктуру побуту. Положення ст. 311 ЦК України фактично дублюють зміст принципу недоторканності житла, закріпленого Конституцією України. Що ж стосується його обмежень, то ч. 1 ст. 274 ЦК України пов'язує обмеження особистих немайнових прав фізичної особи, встановлених Основним Законом України, лише з випадками, ним же і визначеними, не допускаючи тим самим розширювального тлумачення підстав проникнення до житла у позасудовому порядку [3].

Житло є складовою частиною сучасної індустрії побуту, пов'язаної з оточуючим світом енергопостачанням, водовідведенням, газифікацією тощо. Неполадки чи аварійні ситуації можуть призводити до припинення роботи усієї комунікаційної системи в межах багатоквартирного будинку або взагалі мати фатальні наслідки. З огляду на це, недоторканність житла не має бути перепоною для відвернення більш значної шкоди цінностям, що також перебувають під правовою охороною. Так, положеннями деяких нормативно-правових актів закріплені повноваження працівників служб цивільного захисту, комунальних служб та підприємств-постачальників послуг щодо проникнення до житла без дозволу його володільця в будь-який час доби у зв'язку з екстремальними обставинами, що не допускають зволікання (пожежа, аварія), причому у профілактичних, попереджувальних цілях таке проникнення не допускається.

Кодексом цивільного захисту України передбачена можливість проникнення до житла без згоди його власника або наймача та без судового дозволу під час гасіння пожеж, що зараховані цим же законодавчим актом до надзвичайних ситуацій, для їх ліквідації. У ч. 6 ст. 80 Кодексу визначено, що під час гасіння пожежі працівник пожежнорятівного підрозділу має право на безперешкодний доступ до всіх житлових приміщень, а також на застосування будь-яких заходів, спрямованих на рятування населення, запобігання поширенню вогню та ліквідацію пожежі [8].

Видается, що зазначена правова норма неповною мірою відповідає положенням ч. 3 ст. 30 Конституції України, оскільки не враховує таку підставу проникнення, як врятування майна, виокремлюючи натомість запобігання поширенню вогню та ліквідацію пожежі, які є засобом

врятування людей і майна, як самостійну підставу обмеження недоторканності житла. Така норма підлягає удосконаленню поряд із чіткою регламентацією і самої процедури рятувальних заходів та фіксації їх результатів.

Закон України «Про житлово-комунальні послуги» більш узгоджено з конституційними положеннями формулює виняткові підстави несанкціонованого доступу до житла. Так, ч. 4 ст. 29 останнього передбачена можливість здійснення у невідкладних випадках, пов'язаних із необхідністю рятування життя і здоров'я людей та/чи майна, доступу до житла без отримання згоди його власника (користувача) для проведення огляду та ліквідації або відвернення аварії [9]. Проте і згаданий Закон містить невідповідності і протиріччя, що, вочевидь, свідчать про певне підлаштування передбачених ним підстав проникнення до житла в позасудовому порядку під конституційні. Зокрема, Основним Законом України не зараховані до таких підстав випадки, пов'язані із рятуванням здоров'я людей. Крім того, проведення огляду, про який ідеться в цій нормі, ніяк не можна зарахувати до заходів, спрямованих на відвернення загрози життю та майну. З огляду на вищезазначене, наведене законодавче положення щодо обмеження недоторканності житла, також має бути скориговане з метою узгодження зі змістом конституційної норми.

Інші законодавчі акти регулюють питання проникнення до житла через права співробітників державних органів, статус та повноваження яких вони визначають [10, п. 6 ч. 1 ст. 15; 11, п. 12 ч. 1 ст. 7; 12, п. 5 ч. 1 ст. 18; 13, п. 1 ч. 1 ст. 13; 14, ст. 38 тощо]. Але реалізація цих прав здійснюється з дотриманням підстав та процедури тимчасового обмеження недоторканності житла в кримінально-процесуальних і цивільних правовідносинах.

Розбіжності в регламентації або відсутність чіткого порядку здійснення проникнення до житла без вмотивованого рішення суду у вітчизняному законодавстві призводять до порушення принципу недоторканності житла у практичному правозастосуванні. Нині найповніше алгоритм проникнення до житла в позасудовому порядку внормовано у кримінально-процесуальних відносинах у визначенні процедури обшуку та його фіксації. Досить детальним є порядок несанкціонованого доступу до житла, встановлений Законом України «Про житлово-комунальні послуги». Загалом законодавство не містить визначення єдиних умов правомірності такого проникнення, про що вже зауважували у своїх працях науковці [15; 16, с. 44].

На наш погляд, у процесі підготовки нової редакції Житлового кодексу України необхідно закріпити в ньому загальні правові засади тимчасового обмеження недоторканності житла в позасудовому порядку як основу для дотримання відповідного конституційного принципу у різних галузях права. Це має сприяти недопущенню розширювального тлумачення підстав для проникнення до житла без вмотивованого рішення суду, передбачених ч. 3 ст. 30 Конституції України.

Зокрема, обов'язковим для здійснення проникнення до житла за відсутності судового рішення є формування і обґрунтування висновку, що саме з цим житлом пов'язані загрози життю людей чи майну або що саме в ньому знаходиться особа, яка переслідується за підозрою у вчиненні злочину. У кожному випадку вчинення дій, пов'язаних із проникненням, така підстава має бути встановлена, обґрунтована і відображена в документах фіксації, якими в кримінальному провадженні є протокол обшуку та наступне клопотання до суду про його проведення, а в цивільних правовідносинах – акт проникнення до житла та проведення в ньому відповідних дій.

Допустимість проникнення до житла в позасудовому порядку зумовлюється і його невідкладним характером, тобто умовою крайньої необхідності, за якою шкода, що відвертається, є більшою або співмірною щодо шкоди, що завдається самим проникненням. При цьому, якщо

позитивного результату можна досягти іншим способом, не пов'язаним із застосуванням обмеження конституційного права людини, то реалізується останній. Так, ч. 3 ст. 29 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» передбачає припинення надання споживачеві відповідної комунальної послуги в разі відмови споживача надати доступ виконавцю до належних споживачу приміщень, коли ліквідація та відвернення аварій або встановлення чи заміна санітарно-технічного та інженерного обладнання не зумовлені невідкладністю [9].

У разі проникнення до житла в процесі здійснення цивільно-правових відносин необхідним є попередження його володільця про застосування таких заходів через його відмову в допуску до житла.

Суб'єкти проникнення до житла, згідно зі своїми повноваженнями, мають бути чітко визначені законом, а для об'єктивності та фіксації відповідності їхніх дій інформації, відображеній в протоколі чи акті, обов'язково має бути присутність при цьому не менше двох незаінтересованих осіб.

Факт обмеження недоторканності житла має бути поєднаний із роз'ясненням прав та обов'язків усім учасникам дій із проникнення та присутнім особам, а також із дотриманням прав власників житлового приміщення, осіб, які в ньому проживають чи перебувають, мінімізацією негативних наслідків несанкціонованого доступу та його обмеження лише приміщеннями, пов'язаними з підставами проникнення.

Протокол обшуку житла або акт здійснення несанкціонованого доступу до нього має чітко відображати передбачені законом підстави проникнення, його мету та обґрунтування невідкладності випадку, інформацію про час, місце і конкретних осіб, які попередили про цю дію в разі необхідності такого попередження, дані про спосіб та учасників проникнення до житла і осіб, присут-

ності яких воно здійснювалось, послідовність, час, місце і характер дій, вчинених у житловому приміщенні, а також їхні наслідки, дані про спосіб і час відновлення елементів будівель і приміщень, пошкоджених під час несанкціонованого доступу та проведення ремонтних і відновлювальних робіт за умови їх здійснення.

Оригінал документа фіксації факту проникнення до житла у позасудовому порядку має зберігатися в суб'єкта такого проникнення, а його копія встановленої форми обов'язково видаватись власнику житла, або особі, яка на законних підставах у ньому проживає, а за потреби – й іншим учасникам несанкціонованого доступу, які виконували інші функції, ніж безпосередній суб'єкт проникнення.

Недоторканність житла може бути представлена як таємниця всього, що в ньому відбувається [17, с. 13]. Тому право на недоторканність житла реалізується не лише в забороні незаконно входити або іншим чином проникати в нього, всупереч волі власників або осіб, які ним користуються на законних підставах, а й в недопущенні розголошення отриманої інформації про різноманітні сторони індивідуальної життєдіяльності його мешканців. У зв'язку з цим ще однією правовою засадою проникнення до житла без вмотивованого рішення суду є заборона для його учасників та присутніх на поширення відомостей про обставини особистого чи сімейного життя особи, що стали відомі їм під час такого проникнення.

Висновки. Для забезпечення відповідності регламентованого законодавством проникнення до житла в позасудовому порядку конституційному принципу недоторканності житла його підстави мають бути узгоджені з положеннями Основного Закону України, а в новому Житловому кодексі України необхідно закріпити правові засади такого обмеження недоторканності як єдині умови його правомірності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Житловий кодекс Української РСР : Закон України від 30 червня 1983 р. № 5464-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1983. Додаток до № 28. Ст. 573.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
4. Неделек Б. Стаття 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст* / За ред. О.Л. Жуковської. Київ : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. С. 347-400.
5. Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона. Москва : Юрид. лит., 1983. 160 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
8. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34-35. Ст. 458.
9. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 9 листопада 2017 р. № 2189-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 1. Ст. 1.
10. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.
11. Про військову службу правопорядку у Збройних силах України : Закон України від 7 березня 2002 р. № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 32. Ст. 225.
12. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 4 березня 1998 р. № 160/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 236.
13. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.
14. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
15. Маляренко В.Т. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства. *Верховний Суд України: офіційний вебсайт*. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/75488B020FF6EC46C2257AF4003AE4E0](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/75488B020FF6EC46C2257AF4003AE4E0) (дата звернення: 03.11.2020).
16. Фетисенко К.Г., Ільченко С.Ю. Конституційний принцип недоторканності житла й іншого володіння особи та його реалізація при провадженні досудового розслідування : монографія. Харків : Видавець ФОП Вапнярчук Н.М., 2007. 92 с.
17. Петрухин И.Л. Личная жизнь: пределы вмешательства. Москва : Юрид. лит., 1989. 192 с.